

God en de Koning doen Leiden aan

Het religieuze- en politieke thema in de bronnen over de Leidse Buskruitramp

Esmee Slutter (s4795962)

(BA) Geschiedenis

Scriptiebegeleider: dr. Edwina Hagen

Studiejaar 2019-2020

Radboud Universiteit te Nijmegen

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Inleiding	3
Status quaestionis	3
Wetenschappelijke relevantie en vraagstelling	6
Bronnen en methode	7
Hoofdstuk 1: de Buskruitramp als een straf van God	8
Inleiding	8
Het Schilderup-debat: wel of geen straf van God?	10
De christelijke interpretatie buiten het Schilderup-debat	14
Conclusie	15
Hoofdstuk 2: Lodewijk Napoleon en de buskruitramp	17
Inleiding	17
Positief: de koning als vader over van het volk	19
Positief: de koning als voorbeeld	20
Negatief: de koning komt zijn beloftes niet na	22
Conclusie	23
Conclusie	25
Bibliografie	27

Verantwoording afbeelding voorblad

De afbeelding toont het werk *Het Steenschuur, drie dagen na de ontploffing van het kruitschip* geschilderd door C.L. Hansen in 1807. Links in de hoek zien we Lodewijk Napoleon die de stad aandoet tijdens een van zijn bezoeken aan de stad na de ramp.

Inleiding

Inleiding

Op 12 januari 1807 om kwart over vier 's middags ontplofte er in het Steenschuur te Leiden een schip. Dit schip was gevuld met buskruit en was eigendom van de schipper Adam van Schie.¹ Bij de ramp kwamen minimaal 154 mensen om, minimaal omdat de registratie van het aantal doden niet heel helder is geregeld destijds, en ruim 2000 mensen raakten gewond.² Deze ramp zou later in de geschiedschrijving bekend komen te staan als de Leidse Buskruitramp. De ontploffing zorgde ervoor dat een groot deel van de stad in puin kwam te liggen. Rond de 220 huizen werden compleet met de grond gelijk gemaakt of onbewoonbaar verklaard door de zware schade. De precieze oorzaak naar de ramp is tot op de dag van vandaag onbekend.³ Een lichtflits was in de volledige stad te zien. Deze lichtflits werd gevolgd door een doffe klap. De kracht van de ontploffing was enorm geweest want toen de overlevenden naar buiten liepen lag de stad in puin. Overal was rook te zien en hier en daar was brand uitgebroken.⁴

Veel van wat we van de Leidse Buskruitramp weten is afkomstig uit schriftelijke bronnen. Hieronder verstaan we beschrijvingen van de ramp die later zijn gepubliceerd, maar ook liederen en dichtstukken die zijn voorgedragen en gepubliceerd met als doel de opbrengst van de verkoop te doneren aan de stad. Daarnaast zijn er ook egodocumenten, zoals dagboeken en brieven, en religieuze teksten, zoals preken en beschouwingen, overgeleverd die ons een beeld kunnen geven van de ramp. De buskruitramp en vooral de duiding hiervan door ooggetuigen en omstanders is een invalshoek die in de bredere historische rampen studies al meerdere keren gebruikt is, maar die voor de Leidse Buskruitramp nog veel mogelijkheden tot onderzoek biedt.

Status quaestionis

De afgelopen drie decennia is het onderzoek naar rampen in het verleden onder de noemer 'historische rampen studies' uitgebreid tot een zelfstandige discipline.⁵ Toch ontstond er al in de tweede helft van de twintigste eeuw onder Franse historici een interesse in historische rampen als onderzoeksobject. Emmanuel Le Roy Laduries geschiedenis van het klimaat zorgde ervoor dat deze interesse groeide met een focus op klimatologische en meteorologische

¹ A. Ponsen, "'Delfs Welvaaren" Een analyse van de toedracht van de kruitramp en een poging tot beantwoording van de schuldvraag' in: Arti Ponsen en Ed van der Vlist eds., *Een Fataal Evenement. De buskruitramp van Leiden in 1807* (Leiden 2007) 47.

² A. Ponsen, 'Een fataal evenement. De slachtoffers van 12 januari 1807' in: Arti Ponsen en Ed van der Vlist eds., *Het fataal evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden 2007) 193.

³ R.A.M. Honings, Geleerdheids zetel, Hollands roem! Het literaire leven in Leiden 1760-1860 (Proefschrift, Universiteit Leiden, Leiden, 2011) 163.

⁴ R.A.M. Honings, Geleerdheids zetel, Hollands roem! Het literaire leven in Leiden 1760-1860 (Proefschrift, Universiteit Leiden, Leiden, 2011) 163.

⁵ Lotte Jensen, "'See Our Succumbing Fatherland, Overwhelmed by Disaster, Woe and Strife". Coping with Crisis during the Reign of Louis Bonaparte', *Dutch Crossing. Journal of Low Country Studies* 40:2 (2016) 152.

gebeurtenissen in het verleden.⁶ In Duitstalig gebied was er al in de vroege twintigste eeuw onderzoek naar historische gebeurtenissen zoals hongersnoden en epidemieën ontstaan door bepaalde weersomstandigheden.⁷ Vanaf de jaren tachtig van de twintigste eeuw vermeerderde het aantal onderzoeken naar rampen in het verleden zich.⁸ Mediëvist Arno Borst publiceerde in 1981 als een van de eersten een artikel over een ramp, namelijk de aardbeving die in 1348 plaatsvond in de regio Friuli. Tot de jaren tachtig van de vorige eeuw werden rampen gezien als onvoorspelbare en onvermijdelijke gebeurtenissen. Vanaf deze tijd is dit veranderd naar de opvatting dat rampen belangrijke elementen zijn binnen de omgeving waarin ze plaatsvinden.⁹ Dit beargumenteerde Borst ook in zijn artikel, volgens hem zijn rampen namelijk van groot belang in de geschiedschrijving, aangezien ze een fundamenteel onderdeel uitmaakten van het leven van mensen en hun ervaringen.¹⁰ Vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw wordt ook vanuit de stadsgeschiedenis aandacht geschonken aan rampen. Vanuit de discipline worden rampen beschouwd als redenen voor sociale en politieke veranderingen binnen de maatschappij. Daarnaast zouden rampen productieve en creatieve reacties opleveren zoals de professionalisering van brandweerkorpsen.¹¹

Tegenwoordig is historische rampen studies een florerende discipline. De rampen historici Monica Juneja en Franz Mauelshagen publiceerden in 2007 het artikel *Disasters and Pre-Industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives* waarin ze benadrukken dat historisch onderzoek naar rampen vanuit drie verschillende dimensies gedaan kan worden. De eerste dimensie heeft betrekking op de reconstructie van de ramp: wat is er gebeurd? De focus ligt hier dus vooral op de directe natuurlijke, technische of sociaalpolitieke oorzaak. De tweede dimensie kijkt naar *hoe* hetgeen dat is gebeurd heeft kunnen gebeuren. De focus ligt hier meer op de sociale, economische en culturele factoren die voorafgaand aan de ramp speelden en die hierdoor aan de grondslag van een ramp liggen. De derde dimensie heeft betrekking op de duiding van een ramp. De focus ligt hier op de manier waarop de ramp betekenis heeft gekregen, wordt geïnterpreteerd en geduid in naslagwerken.¹² Dit wordt verder benadrukt in 2016 door Reingard Esser en Marijke Meijer Drees in het artikel *Coping with crisis: an introduction* waarin zij stellen dat onderzoek dat zich positioneert binnen de derde dimensie vooral gaat om de ervaring van de ramp. Deze ervaring wordt gezocht in egodocumenten en andere bronnen die een kijk geven in de reflectie van zowel individuen als samenlevingen op rampen. Esser en Meijer Drees zien dit zelfs als de belangrijkste tak van het onderzoek binnen de historische rampen studies.¹³ Juneja en

⁶ Gerrit Jasper Schenk, 'Historical Disaster Research. State of Research, Concepts, Methods and Case Studies', *Historical Social Research* 32:3 (2007) 15.

⁷ Schenk, 'Historical Disaster Research', 15.

⁸ Ibidem.

⁹ Monica Juneja, Franz Mauelshagen, 'Disasters and Pre-Industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives', *The Medieval History Journal* 10:2 (2007) 5.

¹⁰ Schenk, 'Historical Disaster Research', 10.

¹¹ Ibidem.

¹² Juneja, Mauelshagen, 'Disasters and Pre-Industrial Societies', 5-6.

¹³ Reingard Esser, Marijke Meijer Drees, 'Coping with crisis: an introduction', *Dutch Crossing. Journal of Low Countries Studies* 40:2 (2016) 94.

Mauelshagen benadrukken dat een ramp pas een ramp is wanneer het door een samenleving zo werd beleefd en geduid. De beleving van een ramp en de duiding daarvan in teksten is dus belangrijk in het bepalen of iets gezien kan worden als een ramp of niet.¹⁴ In 2012 publiceerde Franz Mauelshagen samen met rampen historici Andrea Janku en Gerrit Jasper Schenk de bundel *Historical Disasters in Context. Science, Religion, and Politics*. In deze bundel wordt beargumenteerd dat er drie universele thema's te vinden zijn in de bronnen die zijn geproduceerd naar aanleiding van een ramp, namelijk wetenschappelijke aspect, het politieke aspect en het religieuze aspect.¹⁵

Het onderzoek naar duiding van rampen in bronnen die zijn geproduceerd na aanleiding van rampen houdt zich onder andere bezig met de universele thema's die eerder door Jank, Schenk en Mauelshagen zijn vastgesteld. Het religieuze thema heeft hierin vooral veel aandacht gekregen. In 1997 werd de bundel *Of Bidden Helpt? Tegenslag en cultuur in Europa, circa 1500-2000* gepubliceerd. De bundel bevat diverse artikelen die het religieuze aspect binnen de bronnen onderzoekt in verschillende tijdsperiodes. Eco Haitsma Mulier onderzoekt in het artikel *Rampen en tegenslagen. In de Nederlandse geschiedschrijving van de zeventiende en achttiende eeuw* uit de eerder genoemde bundel diverse primaire bronnen die als thema een voorgevallen ramp hebben. Uit dit bronnencorpus concludeert hij dat ondanks de Verlichting en het steeds groter wordende seculaire thema binnen andere type bronnen, de focus binnen rampenliteratuur vooral ligt op het religieuze aspect, de duiding van een ramp als een straf van God is hier een voorbeeld van.¹⁶ In het artikel *'Disaster upon Disaster Inflicted on the Dutch' Singing about Disasters in the Netherlands, 1600-1900* is er volgens Lotte Jensen in het specifieke brontype van liederen die geschreven zijn in de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw sprake van een eenzelfde interpretatie, namelijk dat de ramp een straf van God is.¹⁷ Marijke Meijer Drees geeft in het artikel *'Providential Discourse' Reconsidered: The Case of The Delft Thunderclap (1654)* hier echter een andere kijk op. Zij concludeert namelijk dat in haar onderzoek naar de ramp in Delft van 1654 en de verwerking daarvan in bronnen het religieuze aspect wel degelijk aanwezig was, maar dat het breder was dan alleen de overtuiging dat de ramp een straf van God was. Volgens haar werden namelijk ook de barmhartige God en de ondoorgrondelijkheid van de goddelijke voorzienigheid benadrukt in teksten in plaats van alleen de duiding van de ramp als een straf van God.¹⁸

Wat betreft de Leidse Buskruitramp is er veel onderzoek gedaan, ook de invalshoek van de duiding in bronnen is eerder onderzocht. Wat het onderzoek buiten deze invalshoek

¹⁴ Juneja, Mauelshagen, 'Disasters and Pre-Industrial Societies', 5.

¹⁵ A. Janku, G.J. Schenk, F. Mauelshagen, *Historical Disasters in Context. Science, Religion, and Politics* (New York 2012) 4.

¹⁶ E. Haitsma Muller, 'Rampen en tegenslagen. In de Nederlandse geschiedschrijving van de zeventiende en achttiende eeuw' in: Marijke Gijswijt-Hofstra en Florike Egmond eds., *Of bidden helpt? Tegenslag en cultuur in Europa, circa 1500-2000* (Amsterdam 1997) 53-60.

¹⁷ Lotte Jensen, "'Disaster upon Disaster Inflicted on the Dutch'. Singing about Disasters in the Netherlands, 1600-1900', *BMGN - Low Countries Historical Review* 134:2 (2019) 69-70.

¹⁸ Marijke Meijer Drees, "'Providential Discourse' Reconsidered: The Case of The Delft Thunderclap (1654)", *Dutch Crossing* 40:2 (2016) 118.

betreft, is de bundel *Het fataal evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* die in 2007 werd gepubliceerd een mooi overzichtswerk. De bundel bevat artikelen die betrekking hebben op de natuurwetenschappelijke kant van de ramp, de reconstructie van de ramp, collecties die zowel schriftelijke als andere materiële bronnen bevatten over de ramp, de heropbouw van de stad met daarmee het financiële aspect meegenomen en ten slotte een overzichtsartikel dat ingaat op de verschillende type schriftelijke bronnen die zijn geproduceerd naar aanleiding van de ramp. Dit laatste artikel genaamd *'Genadig God! Wat ijslijk kraken!' De Leidse buskruitramp en de letteren* geschreven door Peter van Zonneveld en Ingrid Moerman geeft een overzicht van de verschillende typen bronnen, maar Van Zonneveld en Moerman gebruiken ze niet als onderzoeksobject om de duiding van de ramp te onderzoeken.¹⁹

De duiding van de ramp wordt echter wel in de bronnen gezocht vanuit zowel het religieuze- als het politieke aspect. Zo schreef neerlandica Lotte Jensen in 2016 het artikel *'See our Succumbing Fatherland, Overwhelmed by Disaster, Woe and Strife': Coping with Crisis during the Reign of Louis Bonaparte* dat tijdens de drie rampen die plaatsvonden in de tijd dat Lodewijk Napoleon koning was van het Koninkrijk Holland (de Leidse Buskruitramp en twee overstromingen in Zeeland en de Betuwe in respectievelijk 1808 en 1809) dat de koning de rampen gebruikte om zichzelf te presenteren als liefhebbende vader van het Nederlandse volk. In haar analyse van enkele bronnen concludeert Jensen een tweezijdig beeld: de koning wordt zowel positief als negatief beschreven.²⁰ Ook literatuurhistoricus André Hanou bespreekt in twee artikelen de duiding van de buskruitramp. Dit doet hij aan de hand van een debat dat is ontstaan binnen het religieuze aspect. Daarin werd namelijk gedebatteerd over de rol van God binnen de ramp en of die überhaupt wel bestond.²¹

Wetenschappelijke relevantie een vraagstelling

De derde dimensie binnen het onderzoek naar rampen in de geschiedenis, zoals beschreven door Juneja en Mauelshagen en die belangrijk wordt geacht door Esser en Meijer Drees, bevat mogelijkheden om verdieping te brengen in de bestaande historiografie rondom de Leidse Buskruitramp. Wat betreft de drie universele thema's zoals beschreven door Janku, Schenk en Mauelshagen is er zowel vanuit het politieke als religieuze thema al onderzoek gedaan naar de duiding van de buskruitramp. Aan de hand van een gevarieerder bronnencorpus kan echter een methodologische toevoeging worden gedaan. Lotte Jensen bespreekt de Leidse Buskruitramp namelijk maar kort in haar onderzoek naar de rol van Lodewijk Napoleon in de verschillende rampen die in Nederland plaatsvonden tijdens zijn regering. De focus ligt meer op de twee andere rampen die ze ook bespreekt en de ramp in Leiden fungeert meer als een

¹⁹ P. van Zonneveld, I. Moerman, "'Genadig God! Wat ijslijk kraken!'" *De Leidse buskruitramp en de letteren'* in: Arti Ponsen en Ed van der List eds., *Een Fataal Evenement. De buskruitramp van Leiden in 1807* (Leiden 2007) 143-166.

²⁰ Lotte Jensen, "'See Our Succumbing Fatherland, Overwhelmed by Disaster, Woe and Strife'", 151.

²¹ André Hanou, 'Sporen van een Kant-debat in 1807', *De negentiende eeuw (Themanummer religie)* 32:3 (2008) 161-178; André Hanou, 'De ramp van Leiden: eigen schuld?', *Nieuw Letterkundig Magazijn* 24 (2006) 46-52.

inleiding dan als een onderzoeksobject op zich. Wat betreft het religieuze aspect is het debat dat André Hanou beschrijft zeer interessant om verder uit te breiden. Hij onderzoekt echter alleen teksten die direct van toepassing zijn op het debat en niet zozeer de teksten die blijken geven van een religieus thema buiten dat corpus. Het is interessant om te onderzoeken of een gevarieerder bronnencorpus ook leidt tot een ander beeld van de duiding van de ramp in zowel politiek, als religieus aspect, maar ook in de connectie tussen de twee. Jensen en Hanou houden zich namelijk alleen bezig met respectievelijk het politieke- en religieuze aspect. Een gevarieerder bronnencorpus kan namelijk leiden tot nieuwe inzichten in de duiding van de buskruitramp vanuit de twee aspecten. Aan de hand van de onderzoeksvraag *Op welke manier wordt de Leidse Buskruitramp geduid in diverse typen schriftelijke bronnen geproduceerd naar aanleiding van de ramp?* zal ik zowel de duiding van de ramp binnen het religieuze aspect, het politieke aspect als de connectie tussen de twee onderzoeken.

Bronnen en methode

Om de bovenstaande vraagstelling te kunnen beantwoorden is er gebruik gemaakt van een gevarieerd bronnencorpus dat egodocumenten, gepubliceerde liederen, gedichten, religieuze teksten en beschrijvingen van de Leidse Buskruitramp bevat. Door het toepassen van dit gevarieerde bronnencorpus en dit te toetsen aan de bevindingen van Jensen en Hanou zal zowel voor het religieus aspect, als voor het politiek aspect een mogelijkheid ontstaan om het beeld wat we daarvan tot nu toe hebben uit te breiden. De scriptie zal daarom ook bestaan uit twee hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk zal het religieuze aspect met betrekking tot de duiding van de ramp als een straf van God behandeld worden. Het tweede hoofdstuk zal zich focussen op het politiek aspect met betrekking tot de rol van Lodewijk Napoleon zoals die beschreven werd in de diverse teksten. Daarnaast zal nog de connectie tussen deze beschrijving en de duiding van de ramp als een straf van God behandeld worden.

Het gevarieerde bronnencorpus is tot stand gekomen aan de hand van de verzameling van beschikbare bronnen. Hierbij moet 'beschikbare' benadrukt worden omdat vanwege de huidige situatie het niet mogelijk was om fysiek archiefonderzoek uit te voeren. Deze bronnen zijn onderzocht op duidingen van de ramp binnen het religieus- en politiek aspect. Vervolgens zijn de verschillende duidingen en interpretaties tegenover elkaar gezet om zo een beeld te kunnen schetsen van de verschillen tussen auteurs.

Hoofdstuk 1: de Buskruitramp als een straf van God

Inleiding

In het eerste hoofdstuk zal de focus liggen op het religieuze aspect in de onderzochte, primaire bronnen van de Leidse Buskruitramp. Zoals eerder besproken is religie een van de drie universele thema's die steeds terugkeren in het onderzoek naar rampen in de geschiedenis. Grégory Quenet beargumenteert in zijn artikel *Earthquakes in Early Modern France. From the Old Regime to the Birth of a New Risk* dat de interpretatie van een ramp als een straf van God dominant was voor de Verlichting. De kerk had een 'spiritual environment of fear' gecreëerd waarin rampen een verdiende straf waren en waar gebeden, processies en andere religieuze activiteiten de enige goede reactie waren op rampen.²² Marijke Meijer Drees benadrukt in haar artikel *'Providential Discourse' Reconsidered: The Case of The Delft Thunderclap (1654)* dat in geval van de ontploffing in Delft in 1654 de religieuze duiding veel breder was dan puur de duiding van de ramp als een straf van God.²³ Volgens haar waren ook het barmhartige karakter van God en de ondoorgrondelijkheid van de goddelijke voorziening thema's die binnen het religieuze aspect aan de orde kwamen.²⁴ Lotte Jensen beargumenteert echter in haar artikel *'Disaster upon Disaster Inflicted on the Dutch' Singing about Disasters in the Netherlands, 1600-1900* dat in liederen geschreven na aanleiding van rampen in Nederland vanaf de zeventiende tot en met de negentiende eeuw sprake is van eenzelfde religieuze interpretatie, namelijk de ramp als een straf van God.²⁵ Dezelfde observatie zien we in het artikel *Rampen en tegenslagen. In de Nederlandse geschiedschrijving van de zeventiende en achttiende eeuw* van Eco Haitsma Mulier. Ondanks dat tijdens en na de Verlichting wetenschappelijke en intellectuele discoursen de overhand kregen in andere vormen van literatuur, benadrukt hij dat in de rampenliteratuur uit de zeventiende en achttiende eeuw de focus blijft liggen bij het religieuze aspect en de interpretatie van een ramp als een straf van God.²⁶

André Hanou bestudeerde in 2006 en opnieuw in 2008 al de duiding van de Leidse Buskruitramp binnen het religieuze aspect.²⁷ Volgens Hanou zijn er twee type teksten die passen binnen het religieuze aspect. Het eerste type tekst rond de buskruitramp heeft als hoofdthema zonde en straf. Het zijn veelal teksten waarin predikanten de ramp beschrijven als een straf van God, met de bedoeling om de Leidenaren te straffen voor hun zonden.²⁸ Het tweede type tekst verzet zich juist tegen deze interpretatie.²⁹ Dit type tekst komt volgens

²² G. Quenet, 'Earthquakes in Early Modern France. From the Old Regime to the Birth of a New Risk' in: Andrea Janku, Gerrit J. Schenk en Franz Mauelshagen eds., *Historical Disasters in Context. Science, Religion, and Politics* (New York 2012) 100.

²³ Meijer Drees, "'Providential Discourse' Reconsidered', 118.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Jensen, "'Disaster upon Disaster Inflicted on the Dutch', 69–70.

²⁶ Haitsma Muller, 'Rampen en tegenslagen', 53-60.

²⁷ André Hanou, 'De ramp van Leiden', 47-52; André Hanou, 'Sporen van een Kant-debat in 1807', 161-178.

²⁸ Hanou, 'De ramp van Leiden', 47.

²⁹ Ibidem.

Hanou naar voren in het debat dat is ontstaan door een gedicht over de ramp dat zeer sterk de interpretatie van de buskruitramp als een straf van God bekritiseert. Naar aanleiding van dit gedicht zijn verschillende tegenschriften geschreven die ook weer tegenschriften hebben ontlokt. Deze tegenschriften richten zich óók op de ramp, maar zijn vooral gericht op het bediscussiëren van de rol van God binnen de wijsbegeerte van Kant en het christelijke geloof.³⁰

Op grond van mijn eigen bevindingen op basis van een gevarieerder bronnencorpus blijkt echter dat de tweedeling van bronnen zoals Hanou die beschrijft niet zo zwart-wit is als dat hij doet voorkomen. De religieuze dimensie bestaat niet enkel uit aan de ene kant predikanten die de ramp interpreteren als een straf van God en aan de andere kant de sterke afwijzing daarvan door aanhangers van de leer van Kant, maar er zijn ook teksten die daar tussen vallen. Ik zal in dit hoofdstuk een dwarsdoorsnede geven van tekstfragmenten die representatief zijn voor dit diverse beeld. Ten eerste zal ik meer diepte geven in het debat dat eerder is geïntroduceerd door Hanou. Ten tweede zal ik een aantal teksten introduceren die zowel de sterke drang naar de interpretatie van de ramp als een straf van God als een mildere vorm van dezelfde interpretatie tonen, zonder de rol van God in de ramp volledig af te wijzen.

Het debat waar Hanou over schreef ontstond naar aanleiding van de publicatie van het gedicht *Leiden's ramp, geene Gods-straf* op 24 januari 1807 door de anonieme schrijver E.S.. Inmiddels weten we dat het werk is geschreven door Evert Schilderup (ca. 1788-1808). Hij was boekhouder in Amsterdam in de tijd dat de Leidse Buskruitramp zich voordeed.³¹ Dit werk is geschreven vanuit een sterke invloed van de leer van Kant die op dat moment veel populariteit genoot onder de Nederlandse intelligentsia.³² In deze wijsbegeerte wordt 'God' erkend als een gestalte in het menselijk denken, maar waarvan het bestaan niet per definitie daarmee wordt onderstreept. God kan daarnaast volgens Kant niet ingrijpen in de wereldgeschiedenis.³³ Het eerste tegenschrift wat hierop werd uitgebracht was *Zijn alle de christen-geestelijken huichelaars? Of uitnodiging, tot een mondigesprek, aan de maker van de lierzang, getiteld Leiden's ramp geen gods-straf* toegeschreven aan de Amsterdamse gereformeerde dominee Dirk Cornelis van Voorst (1752-1833), ondanks dat ook dit werk in eerst instantie anoniem is verschenen. De titel van het werk laat het al zien, Van Voorst nodigt Schilderup uit tot een openbaar debat. Schilderup heeft hier niet op geantwoord, maar ene 'S.v.L.' wel met het werk *Panakeion aan E.S. dichter van den lierzang: Leidens ramp geene godsstraf. En N.N. schrijver van het werkjen: Zijn alle de christen-geestelijken huichelaars?* dat op 4 april 1807 verscheen. De daadwerkelijke naam van de auteur is Paulus Hubertus Adriaan Jan Strick van Linschoten (1769-1818) uit Utrecht. Behorend tot de vrijzinnige intelligentsia steunt hij Schilderup in zijn commentaar.³⁴ De vorige tegenschriften zijn door Hanou meegenomen in zijn analyse van het debat. Een tegenschrift dat echter ook commentaar levert op het werk van Schilderup is *Leiden's Ramp geen toeval, of Weerklank op den Lierzang van E.S.: Leidens Ramp geene Godsstraf* uitgegeven in Haarlem. De auteur van dit werk is niet bekend. Omdat het debat

³⁰ Hanou, 'Sporen van een Kant-debat in 1807', 161-162.

³¹ Hanou, 'De ramp van Leiden: eigen schuld?', 48.

³² Ibidem, 49.

³³ Ibidem, 48.

³⁴ Ibidem, 51.

vanuit de duiding van de Leidse Buskruitramp ontstond, maar later is veranderd naar een veel bredere discussie zal ik alleen de teksten en passages behandelen die met de ramp te maken hebben.

De teksten die ik hiernaast nog zal bespreken in dit hoofdstuk zullen een breder beeld geven over hoe de ramp in Leiden vanuit een religieuze interpretatie werd geduid. De eerste tekst is een brief van Pieter van Amerom (1786-1805) aan zijn oudere broer Hendrik Jan van Amerom, opgetekend in de nacht van 12 op 13 januari. Hij was ten tijde van het schrijven van de brief twintig jaar en woonde bij zijn ouders in Leiden, waar hij ook studeerde.³⁵ Van Amerom werd later predikant in onder andere Sint Antoniepolder, een hervormde gemeente.³⁶ Een aantal dagen later hield doopsgezinde predikant Jan van Geuns (1765-1834) een preek in de remonstrantse kerk te Leiden. Deze preek heeft hij daarna na aandringen van 'achtenswaardige Vrienden' in 'zeer weinige uren' opgeschreven en gepubliceerd onder de naam *Bedestand, op den eersten zondag na den ontzettenden ramp der stad Leyden, op den 12 januarij 1807 overgekomen, gehouden in het kerkgebouw der remonstranten, des namiddags ten 2 uren*.³⁷ Van Geuns promoveerde in 1789 tot meester in de vrije kunsten en doctor in de wijsbegeerte. Op 8 juli van datzelfde jaar werd hij proponent bij de Doopsgezinden. Kort daarna ontving hij het leraarsambt in Leiden, waar hij zich ook bevond toen de ramp zich voordeed.³⁸ De laatste besproken tekst is die van predikant Jan Roemer (1769-1838). Op 26 januari 1807 publiceerde hij *Leyden in hare ramp, op den 12 Januarij 1807*. Dit is een zeer brede beschrijving van de ramp, die Roemer zelf heeft meegemaakt. Vanaf 1802 bediende Roemer namelijk de remonstrantse gemeente in Leiden, nadat hij in 1791 proponent was geworden.³⁹ Het verhaal heeft hij, zoals hij zelf claimt, snel opgeschreven en volledig gebaseerd op zijn eigen ervaringen van de ramp.⁴⁰

Het Schilderup-debat: wel of geen straf van God?

Zoals eerder benoemt ontstond het debat naar aanleiding van een gedicht geschreven door Evert Schilderup. In het gedicht laat Schilderup zich sterk uit tegen de manier waarop de ramp werd geïnterpreteerd als een straf van God door christenen. Het doet volgens hem teniet aan het leed dat de Leidenaars over zich heen hebben gekregen. Schilderup is dan ook niet mild in zijn woordkeus om te beschrijven hoe hij de interpretatie van de ramp als een straf van God ziet ontplooiën:

³⁵ Pieter van Amerom, *Een brief van P. van Amerom, student te Leiden, over de ramp aldaar op 12-1-1807*. Historische Vereniging Oud Leiden en E.J. Koppeschaar ed. (Leiden 1941) 209.

³⁶ Reformatisch Dagblad 23-01- 2007, sectie Opgemerkt, <https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/2ef9fa7316734e5842d9af34f266ed30>, (geraadpleegd 3 juni 2020).

³⁷ J. van Geuns, *Bedestond, op den eersten zondag na den ontzettenden ramp der stad Leyden, op den 12 januarij 1807 overgekomen, gehouden in het kerkgebouw der remonstranten, des namiddags ten 2 uren* (Leiden 1807) 2.

³⁸ Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland. Deel 3 (1919-1931), https://www.dbnl.org/tekst/bie_005biog03_01/bie_005biog03_01_0191.php (geraadpleegd 1 juni 2020).

³⁹ Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 6 (1924), https://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu06_01/molh003nieu06_01_1843.php (geraadpleegd op 8 juni).

⁴⁰ J. Roemer, *Leyden in hare ramp, op den 12 Januarij 1807* (Leiden 1807) 4.

‘Doch ook zij [de ramp in Leiden] leverde een onderscheidend bewijs van den nog heerschenden sekten-ijver, die zulk een onheil als een stellige Gods-straf over des Volks zonden durfde uitgalmen.’⁴¹

Schilderup verbaast zich klaarblijkelijk dat de interpretatie nog bestaat en noemt hiermee de mensen die deze aanhouden onderdeel van een sekte. Hij is dus zeer stellig in het afwijzen van christelijke gelovigen die de ramp proberen te begrijpen vanuit hun godsdienst. In de volgende passage komt opnieuw de kritiek die Schilderup brengt aan het adres van degene die de ramp als een straf van God interpreteren sterk naar voren:

‘Zwijgt dan, verwaten huichelaren, Die nog den kansel-toon verheft, En Leiden’s onheil durft verzwaren, Dat haar zoo deernigswaardig treft! Wat kalt gij van Gods raadsbesluiten, Van toorn, van straf, van ’t kwaad te stuiten?.. Wie, dwazen, gaf u ’s Rechters schaal? Gewis, uw godgeleerde kennis Is de allerhoogste heiligchennis: Gevloekt is uwe ontzinde taal.’⁴²

De sterke afkeer tegen het geloof en dan vooral de interpretatie van de ramp als een straf van God is niet onlogisch bij iemand als Schilderup. Hij laat zich namelijk in zijn denken en schrijven beïnvloeden door de leer van Kant.⁴³ De interpretatie van de ramp als een straf van God gaat sterk in tegen dat idee wat de leer voorschrijft. Want hoe kan God de ramp als straf afroepen op Leiden als hij niet kan ingrijpen in de wereldgeschiedenis? Daarnaast verzwart deze interpretatie volgens Schilderup het onheil van Leiden. Niet alleen hebben ze deze ramp moeten beleven, het is ook nog eens hun eigen schuld volgens de christelijke interpretatie. Dit verklaart volgens Hanou ook de woede die sterk voortkomt uit de woorden van Schilderup. Het waren namelijk de Leidenaren die de vrijheid hadden bevochten op de Spanjaarden, dus hoe kon je hen dan de schuld geven van zulk onheil?⁴⁴

Op dit commentaar van Schilderup komt een antwoord van predikant Dirk Cornelis van Voorst. Hanou beschrijft dat Van Voorst al voordat hij het antwoord schreef een ‘oplossing’ voor Leiden had bedacht. De ramp was in zijn ogen wel degelijk een straf van God, maar niet direct gericht op de Leidenaren. Men kon volgens hem niet zomaar veronderstellen dat de slachtoffers van de ramp zondaars waren. Volgens Van Voorst was de ramp een waarschuwing voor heel Holland en dan vooral de inwoners van Amsterdam, waar godsdienst steeds minder belangrijk werd.⁴⁵ Van Voorst valt in zijn tegenschrift meteen met de deur in huis: hij nodigt Schilderup uit voor een openbaar debat, of zoals hij het zelf noemt een ‘wedstrijd’.⁴⁶ Volgens

⁴¹ E. Schilderup, *Leiden's ramp, geene Gods-straf* (Amsterdam 1807) 7.

⁴² Schilderup, *Leiden's ramp*, 11.

⁴³ Hanou, ‘De ramp van Leiden’, 48.

⁴⁴ Hanou, ‘Sporen van een Kant-debat in 1807’, 164.

⁴⁵ Ibidem, 165.

⁴⁶ D.C. van Voorst, *Zijn alle de christen-geestelijken huichelaars? Of uitnodiging, tot een mondgesprek, aan de maker van de lierzang, getiteld Leiden's ramp geen gods-straf* (Amsterdam 1807) iii.

Van Voorst was het namelijk beter om elkaar een op een te spreken, weliswaar met publiek erbij, in plaats van het heen en weer geschrijf.⁴⁷ Na deze mededeling gaat Van Voorst aan de slag met zijn betoog. Van Voorst bepleit onder andere dat de manier waarop Schilderup commentaar geeft op de christelijke interpretatie juist ook teniet doet aan de beleving van de ramp door de Leidenaren:

‘Behalven de Geestelijken, zullen er nog meer ongelukkigen te Leiden zijn, welke met uwe leer niet ingenomen zijn. Het is wel mogelijk, dat ik mij bedriege: maar ik gelove echter, dat als wij die ongelukkigen eens ondervraagden, zij merendeels, zo niet allen, tot u zouden zeggen – “Met uwen Lierzang hebt Gij ons al den troost voor ons hart willen ontnemen. Wij geloven met den Bijbel, dat God regeert, dat zij vaderlijke hand ons dien ramp liet overkomen, en dat hij daarin heilig, wijs en goede handelde. Die troost lenigt onze smarten. Maar wilt Gij ons daar voor leren, dat het zo lag in de eeuwige wetten der Natuur, dan zoudt Gij ons dringen zulk wreed Noodlot te vloeken, en ons hart heeft geen troost.”’⁴⁸

Waar de christelijke interpretatie volgens Schilderup dus teniet doet aan het lijden van de Leidenaren en het lijden zelfs verzwaart, doet de afkeur van Schilderup volgens Van Voorst weer teniet aan de Leidenaren die juist troost putten uit die christelijke interpretatie. Volgens Van Voorst is het namelijk zo dat een beschermende en regerende God een troostend idee is voor veel Leidenaren. Wanneer dit wordt weggehaald door Schilderup, dan zou er geen troost zijn, maar enkel haat jegens de ramp.

Op de uitnodiging van Van Voorst geadresseerd aan Schilderup komt geen antwoord vanuit Schilderups kant. Wie echter wel antwoord geeft is Paulus Hubertus Adriaan Jan Strick van Linschoten. Dit werk, in de vorm van een dichtstuk geschreven, gaat niet zozeer over de buskruitramp, maar meer over de discussie die is ontstaan naar aanleiding van die ramp: op welke manier is het juist de ramp te interpreteren? Waar Schilderup dat dus doet vanuit het Kantiaanse idee, doet Van Voorst dit vanuit het christelijke idee. Van Linschoten steunt Schilderup en zijn interpretatie van de ramp. Dit is door middel van ironie terug te vinden in het dichtstuk:

‘Wie ons zijn bezef van plichten, Uit natuur en uit geschichten, Uit de Reden voor wil lichten, is die niet een toveraar? Maar wie ’t zijne als was kan kneeden, Wie gezond verstand en reden Aan zijn roozenboei wil smeeden, Die is vast geen huigchelaar.’⁴⁹

In het eerste gedeelte van de strofe beschrijft Van Linschoten de interpretatie van Schilderup, namelijk vanuit de rede. Degene die deze interpretatie aanhoudt noemt hij vervolgens,

⁴⁷ Van Voorst, *Zijn alle de christen-geestelijken huichelaars?*, iv.

⁴⁸ Ibidem, 7.

⁴⁹ P.H.A.J.S. van Linschoten, *Panakeion aan E.S. dichter van den liertzang: Leidens ramp geene godsstraf. En N.N. schrijver van het werkjen: Zijn alle de christen-geestelijken huichelaars?* (Amsterdam 1807) 6.

ironisch, een 'toveraar'. Degene die, zoals Van Linschoten ironisch stelt, zijn gezond verstand niet gebruikt, die is dan vast geen huichelaar. Het woordje huichelaar hebben we echter eerder gezien, bij zowel Schilderup en Van Voorst en kan door deze voorkennis verwijzen naar degene die de christelijke interpretatie van de ramp als een straf van God aanhoudt.

Omdat Van Linschoten niet zozeer ingaat op de ramp in Leiden zal ik niet verder uitweiden over deze bron. Ik wilde hem echter niet achterwege laten aangezien het wel aantoont dat er zeker geen eenzijdige interpretatie aan de orde is binnen de verwerking van de Leidse Buskruitramp in de literatuur. De aanhangers van die verschillende interpretaties zijn vervolgens weer met elkaar in gesprek aan de hand van geschriften. Om dit gesprek in de bronnen nog iets verder te illustreren zal ik nog een tekst aanhalen die ook binnen het debat valt te plaatsten, maar die niet door Hanou is meegenomen in zijn onderzoek. Het gaat hier om *Leiden's Ramp geen toeval, of Weerklank op den Lierzang van E.S.: Leidens Ramp geene Godsstraf*. De schrijver stelt in het voorbericht dat hij het als een taak ziet om de christelijke leer, die wordt bekritiseerd door Schilderup, te verdedigen 'in die juistheid, bondigheid, volledigheid en kracht, die wij anders wenschen en die het gewigt der zake verdienen zoude.' Hij ziet dit niet mogelijk in de korte weerklank, dus focust hij zich alleen op 'een aantal bijna zichzelf weerleggende ongerijmdheden' die de lierzang van Schilderup volgens hem bevat.⁵⁰ De inleiding maakt dus meteen al duidelijk dat de schrijver, net zoals Van Voorst en in tegenstelling tot Van Linschoten, het niet met Schilderup eens is. Deze mening drukt hij verder uit in het dichtstuk dat volgt na het voorbericht:

'En rangschikt g' onder huichelaren, Hem, die, daar God zijn arm verheft, Neen!
Leidens schuld niet wil verzwaren, Maar allen uit die ramp, die treft, Tot bukken roept
voor Gods besluiten, Voor 's Heeren doel om 't kwaad te sluiten, En 't heilige van zijn
Regterschaal? Neemt God van 't zeedijk kwaad geen kennis? Gij loochent dit; o
heiligschennis! Beef, worm! God hoort uw lastertaal.'⁵¹

Schilderup blijkt veel indruk gemaakt te hebben door christenen als huichelaar neer te zetten in zijn werk, want ook hier wordt deze benaming herhaald. De strofe bekritiseert Schilderups argument dat de duiding van de ramp als Godsstraf voor Leidenaren het leiden verzwart. Hij ontkent het argument zelfs. De ramp verzwart volgens hem niet, maar het zorgt er wel voor dat de mensen gedwongen worden naar God te luisteren. God kijkt en luistert namelijk altijd, zoals ook duidelijk wordt in de laatste zin, volgens de auteur. De woorden 'beef, worm! God hoort uw lastertaal' vormen hier namelijk een dreigement aan Schilderups adres: hij zal namelijk ook gestraft worden. In plaats van dat de schrijver een alternatief zoekt voor de duiding van de ramp als een straf van God, zoals Van Voorst doet, benadrukt hij juist het straffende karakter van God door deze woorden.

⁵⁰ *Leiden's Ramp geen toeval, of Weerklank op den Lierzang van E.S.: Leidens Ramp geene Godsstraf* (Haarlem 1807) iv.

⁵¹ *Leiden's Ramp geen toeval*, 5.

De christelijke interpretatie buiten het Schilderup-debat

Naast het debat dat is ontstaan naar aanleiding van het werk van Schilderup, zijn er nog meer teksten die ons een kijk kunnen geven in hoe, in dit geval, Leidenaren de buskruitramp hebben geduid en geïnterpreteerd vanuit het religieuze aspect. De brief die Pieter van Amerom schreef aan zijn broer Hendrik Jan van Amerom is, in de woorden van Pieter van Amerom zelf, bedoeld geweest om zijn broer te laten weten dat hij en zijn ouders in goede gezondheid verkeerden nadat de ramp zich had voorgedaan.⁵² Tegen het einde van de brief valt echter ook Van Ameroms duiding van de ramp te lezen:

‘Geliefde! Er leeft een voorzienigheid, die het lot bestuurt en de daden des menschen regelt, o ik gevoel het, wij denken niet genoeg aan hem, die in één minuut, zoo veele duizenden straft, ja! Straft. En zouden wij dit niet kunnen zeker stellen! Het menschdom verdient het.’⁵³

Ondanks dat het nog maar kort geleden is dat de ramp zich had voorgedaan, wist Van Amerom het zeker: de ramp is een straf van God. God had de Leidenaren gestraft omdat men niet genoeg bezig was met het geloof, volgens Van Amerom. Op het moment van schrijven is Van Amerom nog student, maar we weten uit bronnen dat hij later predikant is geworden binnen de hervormde gemeente.⁵⁴ Zijn interpretatie van de ramp als een straf van God is dus niet ongewoon om te vinden in zijn brief.

De volgende twee teksten laten echter zien dat de geloofsovertuiging van de auteur niet meteen bepaalt hoe diegene de ramp interpreteert binnen het religieuze aspect. Zo zien we in het werk van de doopsgezinden predikant Jan van Geuns ook een mildere christelijke interpretatie van de ramp. Van Geuns bespreekt in zijn preek onder andere de vraag ‘wat moeten wij van het gebeurde denken?’. In het brede antwoord dat hij geeft benadrukt hij enkele eigenschappen van God: God is goed, aandachtig, rechtvaardig en onbegrijpelijk.⁵⁵ Wanneer Van Geuns de rechtvaardige eigenschap van God bespreekt komt hij tot de volgende conclusie:

‘Verre, oneindig verre zij het van mij, dat ik den ramspoed thans ons overgekomen, dat ik den oogenblikkelijken dood van zoo velen, de zoo zware en grievende verliezen van anderen, zou willen aangemerkt hebben als dadelijke en onmiddellijke blijken eener straffende Goddelijke regtvaardigheid! Helaas! (...) Neen! De nu onder ons omgekomen, (dit mag, dit moet ik rondborstig zeggen) de nu gekwetsten, de nu echtgenooten, kinderen, ouders, broeders, zusters, goederen, huis of have, zoo

⁵² Van Amerom, *Een brief van P. van Amerom*, 204.

⁵³ Ibidem, 207.

⁵⁴ Reformatisch Dagblad 23-01- 2007, sectie Opgemerkt, <https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/2ef9fa7316734e5842d9af34f266ed30>, (geraadpleegd 3 juni 2020).

⁵⁵ Van Geuns, *Bedestond*, 12.

deerlijk beroofden, waren geene zondaars boven ons, die of in het geheel niet, of minder geleden hebben.’⁵⁶

Het citaat laat zien dat het ook voor predikanten de interpretatie van de ramp als een straf van God niet per se kloppend was. Van Geuns benadrukt dat de mensen die door de ramp zijn omgekomen of gewond zijn geraakt niet meer zondaars waren dan ieder ander mens dat de ramp heeft overleefd of de ramp niet heeft meegemaakt. Daarnaast benadrukt hij dat hij de ramp niet als een straf van God kan aanmerken. Van Geuns wijst de interpretatie van de ramp als een straf van God dus af, maar wijst niet het volledige geloof af.

Het werk van de remonstrantse predikant Jan Roemer laat eenzelfde duiding van de ramp zien als bij Van Geuns. Ook volgens Roemer kan de ramp niet geïnterpreteerd worden als een straf van God:

‘Neen! De Godheid waakte, gelijk aan een Vader waakt voor het welzijn zijner kinderen: Zij kan geen welbehagen in de ramp scheppen: Zij onderhoudt al het geschapene, en daar, waar menschelijk doorzigt door de dikste duisternis omhuld is, past het den sterveling te zwijgen – de Ramp, die Leyden trof, gehengde de Voorzienigheid – maar Zij – die alles met wijsheid en liefde regeert – Zij, die zelfs alles aanwendde tot adellijk redding en hulp, zou die werken? – neen! De mensch sticht kwaad- God doet het ten goede werken! Wie beslist hier voor den Alwetenden? Wie kan de toekomst doorgronden?’⁵⁷

Roemer stelt dat de ramp geen straf van God kan zijn, net zoals Van Geuns. Daarnaast benadrukt hij dat God juist waakt en vanuit wijsheid en liefde regeert. Hij wijst de rol van God in de ramp niet af, hij zegt zelfs dat God de ramp heeft laten gebeuren, maar dat diezelfde God nooit de ramp als straf op de Leidenaren heeft afgeroepen. Net zoals Van Geuns kan ook Roemer, ondanks zijn rol als predikant, zich niet vinden in de interpretatie van de ramp als een straf van God.

Conclusie

Het Schilderup-debat laat een tweeduiding van de religieuze interpretatie zien zoals Hanou die ook betoogd heeft in zijn onderzoek. Aan de ene kant zien we Schilderup en Van Lindeschoten die niet alleen de duiding van de ramp als straf van God afwijzen en sterk bekritisieren, maar ook het christelijke geloof bekritisieren en de rol van God in de ramp volledig afwijzen. Aan de andere kant zien we dat in de vorm van tegenschriften dit commentaar weer wordt bekritiseerd. Van Voorst verwijt Schilderup van het teniet doen aan de Leidenaren die juist troost putten uit de duiding dat de ramp een straf van God is. De anonieme schrijver benadrukt in zijn werk zelfs de straffende rol van God.

⁵⁶ Van Geuns, *Bedestond*, 12.

⁵⁷ Roemer, *Leyden in hare ramp*, 4.

Buiten het debat zien we echter een meer diverse duiding die de tweeduiding van Hanou juist tegenspreekt. Peter van Ameroms duiding van de ramp onderstreept in zekere zin nog de tweeduiding: hij is een christen die de ramp als een straf van God interpreteert. Toch zien we in de teksten van Van Geuns en Roemer, beiden predikant, dat er ook een afwijzing van deze interpretatie bestaat zonder het geloof of de rol van God in de ramp te ontkennen. De teksten van Van Geuns en Roemer laten dus zien dat er een grijs gebied zit tussen de vrij zwart-witte tweeduiding die Hanou heeft opgesteld. Het afwijzen van de interpretatie van de ramp als een straf van God betekent dus niet per definitie dat men ook het volledige geloof afwijst. Dit benadrukt op zijn beurt ook weer het punt dat Meijer Drees maakte in haar analyse van de duiding van de ramp in Delft. Ook daar was een breder religieus aspect in de bronnen te bekennen dan puur de interpretatie van de ramp als een straf van God.

Hoofdstuk 2: Lodewijk Napoleon en de buskruitramp

Inleiding

Net zoals religie is politiek een van de drie universele thema's die steeds terugkeren in het onderzoek naar rampen in de geschiedenis. In het tweede hoofdstuk zal daarom ook de focus liggen op het politieke aspect in de onderzochte primaire bronnen van de Leidse Buskruitramp. Politiek is echter een zeer breed begrip. Het politieke aspect omvat in de context van dit onderzoek de duiding van het optreden van koning Lodewijk Napoleon. Lodewijk Napoleon werd in 1806 koning van het vanaf toen hetende Koninkrijk Holland. Het doel van Lodewijk was om van Nederland een nationale staat te maken met één centraal hoofd, namelijk hij als koning. Dit doet hij door als een constitutioneel vorst op te treden. Hij wil nationale gevoelens aanwakkeren en een nieuw verleden scheppen dat hem als koning verbindt met het nieuwe koninkrijk. Kortom, hij wil zijn macht legitimeren.⁵⁸ Hij probeerde onder andere het intellectuele en culturele leven te stimuleren door er in te investeren. Hij richtte bijvoorbeeld het Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten op in 1808, de voorganger van de huidige Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.⁵⁹

Deze stijl van regeren is echter tegenovergesteld aan de dictatoriale manier waarop Napoleon Bonaparte regeerde. Dit zorgde ervoor dat Napoleon zijn jongere broer in de weg ging zitten.⁶⁰ Ondanks dat Lodewijk meerdere malen aan de bel trok dat het koninkrijk er financieel slecht voor stond, bleef Napoleon hameren op het uitbreiden van het leger en het meedoen aan verschillende oorlogen. De staatsschuld bleef hierdoor oplopen. Dit zorgde ervoor dat belastingen moesten worden verhoogd om de boel draaiende te kunnen houden.⁶¹ Lodewijk Napoleon kreeg hierdoor een reputatie als vorst die weinig om zijn volk gaf. Dit beeld werd benadrukt door het feit dat hij maar zelden lang op één plek verbleef. Zo verhuisde hij in de periode 1806 tot 1810 van Den Haag naar Utrecht om vervolgens naar Amsterdam te verhuizen. Hij was daarnaast vaak te vinden in kuuroorden of in de buitenverblijven op het Loo, in Haarlem of in Soestdijk. Als hij daar niet te vinden was dan was hij vaak in Parijs (al dan niet gedwongen door Napoleon). Door de hoge belastingen en het amper 'thuis' zijn van de koning, ontstond onder het volk het idee dat de koning zich niet veel om zijn mensen bekommerde.⁶²

Het optreden van een vorst naar aanleiding van een ramp kan zijn politieke positie versterken, maar ook verzwakken in het geval van weinig tot geen optreden.⁶³ Binnen gecentraliseerde politieke systemen is het optreden van de regering een belangrijk

⁵⁸ Annie Jourdan, 'Staats- en natievorming in de tijd van Lodewijk Napoleon. Nederland als "objet de désir"', *De Negentiende Eeuw* 30:4 (2006) 143.

⁵⁹ Jensen, "'See Our Succumbing Fatherland, Overwhelmed by Disaster, Woe and Strife'", 154.

⁶⁰ Jourdan, 'Staats- en natievorming in de tijd van Lodewijk Napoleon', 137.

⁶¹ Ibidem, 140.

⁶² Ibidem, 144-145.

⁶³ Janku, Schenk, Mauelshagen, 'Introduction', 8.

onderwerp. Mischa Meier beschrijft in het artikel *Roman Emperors and 'Natural Disasters' in the First Century A.D.* dat 'disaster relief' na afloop van een ramp de belangrijkste taak was van de keizer. Door als keizer de slachtoffers van een ramp gerust te stellen, vervulde hij een rol als leider die goed werd ontvangen bij diezelfde slachtoffers. Het goed uitvoeren van die rol als leider én beschermer zorgde er op zijn beurt weer voor dat de plek van de keizer in het politieke systeem gestabiliseerd werd.⁶⁴ Grégory Quenet stelt dat ook in het Frankrijk van de vroegmoderne tijd de rol van de regering belangrijk werd geacht in de 'disaster relief'. De reactie van de regering na afloop van de ramp werd zelfs als belangrijker gezien dan het daadwerkelijk bezig zijn met de slachtoffers en de materiële schade die een ramp met zich mee bracht.⁶⁵

Volgens Lotte Jensen gebruikte ook Lodewijk Napoleon de Leidse Buskruitramp als manier om zijn rol als koning beter te stabiliseren. In het artikel *'See Our Succumbing Fatherland, Overwhelmed by Disaster, Woe and Strife': Coping with Crisis during the Reign of Louis Bonaparte* beschrijft Jensen dat de koning direct de avond nadat de ramp had plaatsgevonden Leiden bezocht en financiële hulp bood. Daarnaast zette hij een nationale collecte op, wat uniek was in die periode. Ook maakte Lodewijk Napoleon zijn vertrekken in Den Haag beschikbaar voor mensen die dakloos waren geworden naar aanleiding van de ramp. Volgens Jensen zorgden deze acties voor een goed beeld van de koning onder de bevolking, maar er was ook kritiek. Die kritiek is volgens Jensen vooral afkomstig uit de patriottistische kant van de samenleving. Die auteurs grepen namelijk de ramp aan om hun ongenoegen jegens de Franse overheersing in het algemeen te bekritisieren.⁶⁶ Daarnaast beargumenteerd Rick Honings in zijn proefschrift *Geleerheids zetel, Hollands roem! Het literaire leven in Leiden 1760-1860* aan de hand van zijn bronnen dat er een algeheel positief beeld werd geschetst van koning Lodewijk Napoleon in de teksten over de ramp.⁶⁷

Op basis van mijn eigen bevindingen gestoeld op het geraadpleegde bronnencorpus valt ook hier een meer genuanceerd beeld te schetsen wat betreft de belichting van Lodewijk Napoleon en zijn rol in de ramp. In overkoepelende zin is er een overeenkomst met wat Jensen en Honings al hebben beargumenteerd: er is een overwegend positieve duiding van Lodewijk Napoleon en zijn rol in de ramp terug te vinden in de bronnen. Echter valt het positieve beeld dat wordt geschetst binnen het hier besproken bronnencorpus onder te verdelen in twee verschillende rollen die Lodewijk Napoleon worden toebedeeld. Ten eerste de rol van vader van het volk en ten tweede een voorbeeldfunctie die werd gezien in zijn steun aan Leiden na de ramp. Het negatieve beeld komt ook in het onderzochte bronnencorpus maar weinig voor, maar is wel degelijk aanwezig. Het voorbeeld dat gegeven zal worden is echter niet vanuit patriottistische gevoelens geschreven. Daarnaast is er een connectie te vinden tussen het

⁶⁴ Mischa Meier, 'Roman Emperors and 'Natural Disasters' in the First Century A.D.' in: Andrea Janku, Gerrit J. Schenk en Franz Mauelshagen, *Historical Disasters in Context. Science, Religion, and Politics* (New York 2012) 15-30.

⁶⁵ Janku, Schenk, Mauelshagen, 'Introduction', 9.

⁶⁶ Jensen, "'See Our Succumbing Fatherland, Overwhelmed by Disaster, Woe and Strife'", 154-155.

⁶⁷ R.A.M. Honings, *Geleerheids zetel, Hollands roem! Het literaire leven in Leiden 1760-1860* (Proefschrift, Universiteit Leiden, Leiden, 2011) 165-166.

politieke aspect en het al eerder beschreven religieuze aspect. Het positieve beeld dat wordt geschetst van Lodewijk Napoleon wordt namelijk aangehaald binnen het Schilderup-debat om commentaar te bieden op de visie van Schilderup.

De diverse schriftelijke, primaire bronnen die een beeld geven van Lodewijk Napoleon zijn vooral gepubliceerde bronnen. Anderhalve maand na de ramp later publiceerde Nicolaas van der Hulst zijn zangstuk *Leydens verwoesting* dat hij had geschreven voor een zanggenootschap in Rotterdam. Nicolaas van der Hulst (1759-1834) promoveerde in de geneeskunde, maar was ook lid van de meeste letterkundige genootschappen in Rotterdam. Ook was hij lid van het Rotterdamsche dichtgenootschap. Het werk is maar gedeeltelijk uitgevoerd, want de zangers hadden niet genoeg tijd om het volledig in te studeren. De uitvoering te Rotterdam was bedoeld om geld in te zamelen voor de slachtoffers van de ramp. *Bespiegeling, over den ramp, en verwoesting van Leyden* is een werk van Johannes Henricus Brans gepubliceerd in 1807. Johannes Henricus Brans (1731-?) was meester in de farmacie en ouderling van de Nederlandse-hervormde gemeente in Leiden totdat hij in 1795 tijdens de Bataafse Omwenteling uit dat ambt werd gezet.⁶⁸ *Bespiegeling* is een dichtstuk dat Brans naar aanleiding van de ramp schreef, maar met welke reden is niet duidelijk. Van drie bronnen die in dit hoofdstuk behandeld zullen worden is de auteur niet bekend. Het gaat om het dichtstuk *Merkwaardige gebeurenis, voorgevallen binnen Leiden. Op den 12 van Louwmaand 1807* gepubliceerd in 1807 te Rotterdam, *Leydens ramp beschouwd* gepubliceerd te Amsterdam in 1807 en het manuscript dat door Felix Driessen volledig is overgenomen in het werk *Leiden in den Franschen tijd 1794-1813*. Het manuscript is niet aangepast door Driessen. De stijl laat blijken dat het op een later tijdstip dan op het moment van gebeuren is geschreven. Enkele andere bronnen zijn ook al voorbij gekomen in het vorige hoofdstuk. Het betreft hier de teksten geschreven door Evert Schilderup, een van de tegenschriften daarop van de onbekende schrijver en de tekst van Jan Roemer.

Positief: de koning als vader over van het volk

Zoals eerder is benoemd, is ook uit de bestudering van dit bronnencorpus gebleken dat Lodewijk Napoleon over het algemeen positief beschreven werd, maar er is ook in mindere maten kritiek te bespeuren. In de manier waarop de koning positief beschreven werd zijn twee thema's te onderscheiden. Het eerste thema heeft betrekking op de vergelijking die wordt getrokken met de koning als vaderfiguur. De komst van de koning en de aandacht die hij schonk aan de ramp werd door meerdere schrijvers vergeleken met de zorg van een vader over zijn kinderen. In *Merkwaardige gebeurenis* wordt er gesproken over de 'Vaderlijke zorg'. Deze zorg werd volgens de schrijver bewezen door het snelle optreden van de koning in Leiden:

⁶⁸ P.C. Molhuysen, P.J. Blok, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (Leiden 1912), 242.

‘Zoo dra had Zijne Majesteit den Koning van Holland, de beklagenswaardige toestand dier Stad niet vernomen, of vertoefde geen ogenblik, om aldaar bewijzen van zijne Vaderlijke zorg te gaan geven.’⁶⁹

Deze vaderlijke zorg komt ook terug in *Leydens ramp beschouwd*. De koning wordt vergeleken met een vader die zijn kinderen hulp komt bieden, namelijk door het lijden te verzachten en de Leidenaren uit hun verdriet te redden: ‘Of Hy onzen Vader was; Om zyn Kind’ren hulp te bieden, Komt Hy tot ons Leyden vlieden.’⁷⁰ Door in deze termen te spreken over de koning, leggen de auteurs een taak bij de koning, die hij tevens ook vervuld, namelijk de taak om als koning te zorgen en te waken over het volk. Dat Lodewijk Napoleon deze rol toebedeeld kreeg zou zijn rol als vorst versterkt kunnen hebben onder de mensen die hem steunden.

Ook Jan Roemer bedeeft Lodewijk Napoleon de rol van een vader die moet zorgen toe. Jan Roemer vergelijkt twee beelden van een vorst met elkaar: het beeld van een vorst die helpt op basis van puur het geven van bevelen en het beeld van een vorst die zelf onder de mensen komt om hulp te bieden als een ‘Vader zijnes volk’.

‘Maar zou een edeldenkende Monarch zich vergenoegen, om alleen zijne bevelen uit de vaardigen? Zou hij zich in zijne grootheid wikkelen, en zich vleijen wel gedaan te hebben, wanneer hij slechts bevolen, en zelfs niet meer verrigt had? – Neen! de Vorst zelf verlaat terstond zijne Residentie, komt des avonds om half negen uren in eigen persoon in de ongelukkige stad, om als Vader zijnes volk bijstand en hulp aan te brengen.’⁷¹

Roemer benadrukt dat ‘een edeldenkende Monarch’ het tweede zou doen en dat het ook in het geval van de Leidse Buskruitramp en het optreden van Lodewijk Napoleon is. Ook Roemer prijst het snelle optreden van de koning. Daarnaast benadrukt hij dat Lodewijk het volk bijstond en hulp bood. Door dit af te zetten tegen een koning die alleen bevelen uitvaardigt laat hij een tegenovergesteld beeld zien van de Lodewijk Napoleon dan dat van de onpersoonlijke koning wat we eerder in de inleiding van dit onderzoek besproken is. Of Roemer dit bewust doet, is niet uit de bron uit te maken. Toch laat het zien dat er dus meer nuance zit in het positieve beeld dat van Lodewijk Napoleon wordt geschetst in de literatuur.

Positief: de koning als voorbeeld

Een tweede thema dat is te onderscheiden, is dat de daden van de koning omtrent de ramp werden gezien als een voorbeeld dat de rest van het volk zou moeten naleven. Dit voorbeeld werd gezien in de financiële hulp, maar ook vooral de steun die Lodewijk Napoleon gaf aan de slachtoffers van de ramp in Leiden. De koning kwam aan in de stad en ging zelf de puinhopen

⁶⁹ *Merkwaardige gebeurtenis, voorgevallen binnen Leiden. Op den 12 van Louwmaand 1807. Verrijkt met onderscheidene mengelingen en dichtstukken, hier toe betrekkelijk.* (Rotterdam 1807) 8-9.

⁷⁰ *Leydens ramp beschouwd, by de ogenblik van het instorten van een aantal gebouwen, veroorzaakt door het springen van een schip met buskruit, op den 12 van louwmaand 1807* (Amsterdam 1807) 9.

⁷¹ Roemer, *Leyden in hare ramp*, 19-20.

bezoeken. Deze handeling vooral werd onder andere door Johannes Henricus Brans beschreven:

De Majesteit des Lands, kwam naauw den Ramp te weeten, of snel met dubb'len spoed tot hulp en bijstand heen (...). Het is haar niet genoeg te aanschouwen al de elenden, Meerstaat zelve hand aan 't werk,- spoed iedereen toe plicht, Terwijl zij zig vol moed gaat her en derwaards wenden, Met een gevoelig bent, en vriendlijk aangezicht. Zulk voorbeeld baande een spoor en ijver voort te kweeken.⁷²

Spreken over het 'ijver' komt ook terug in het werk van Nicolaas van der Hulst. Hij beschrijft kort het bezoek van de koning aan Leiden en de hulp die hij heeft geboden: 'Zijn voorbeeld wekte 't ijvervuur, Om hem in Weldoen na te streven.'⁷³ Beide auteurs prijzen de hulp die de koning gaf en geven zijn hulp weer als een voorbeeld voor anderen om op te volgen.

De focus ligt in de vorige twee bronnen vooral op de fysieke hulp die de koning bood. Ook over de emotionele steun die Lodewijk Napoleon bood is lovend geschreven. In het werk van Evert Schilderup, waar de ontkenning van de ramp als een straf van God centraal staat, wordt ook aandacht gegeven aan de rol van de koning in de tijd na de ramp. De emotionele steun die de koning bracht wordt door Schilderup beschreven als een voorbeeld dat anderen konden naleven, net zoals Van der Hulst en Brans al deden voor de fysieke hulp die Lodewijk bood: 'Uw voorbeeld wekte de gemoedren, Om, als één huisgezin van broedren, Hulpvaardig 't lijden bij te staan.'⁷⁴ Lodewijk Napoleon stimuleerde de inwoners van Leiden, volgens Schilderup, om samen de ramp te trotseren.

Deze lovende woorden van Schilderup lokken echter, net zoals zijn woorden over het geloof, een reactie uit. Ook deze keer is de reactie afkomstig van de anonieme schrijver van het tegenschrift *Weerklank* en is het ook dit keer in de vorm van kritiek. Schilderup benoemde in zijn werk dat degene die de christelijke leer preekten en de ramp zagen als een straf van God, het lijden door de ramp ook verzwaarden voor de Leidenaren die waren getroffen. Daar tegenover zet hij de koning die in plaats van deze interpretatie te preken wél emotionele steun bood aan de slachtoffers: 'Louis! Veel eedler was uw stemming, Toen gij, in Leiden's bangen noog, Bij haren angst en doods-beklemming, Volijvig uwe hulpe boodt.'⁷⁵ Hier geeft de anonieme auteur commentaar op in de opmerkingen bij zijn dichtstuk. Volgens hem is het namelijk onjuist om alleen de koning te prijzen voor de emotionele steun die hij geeft en het voorbeeld dat hij geeft om samen te komen en de ramp te overwinnen. Volgens de anonieme auteur is het namelijk zo dat ook geestelijken deze emotionele steun hebben gegeven in hun

⁷² J.H. Brans, *Bespiegeling, over den ramp, en verwoesting van Leyden, op den XII, van Louwmaand, MDCCCVII. Des Namiddags, tuschen vier en half vijf Uuren.* (Leiden 1807) 8.

⁷³ N. van der Hulst, *Leydens verwoesting : zangstuk, voor het Zanggenootschap ter spreuk voerende: Tot Gods eer, onder het hoofdbestuur van den hoogerw. heer J. Scharp, S.S. theol. doctor en predikant te Rotterdam* (Rotterdam 1807) 13.

⁷⁴ Schilderup, *Leiden's ramp*, 13.

⁷⁵ Ibidem.

diverse preken en dat ook zij de natie hebben toegesproken om samen hulp te bieden aan Leiden:

‘Heeft niet Neerlands dusgenaamde Geestelijkheid, door U als een *vuige Priestrendrom* geteekend, in alle hunne leerredenen der gelegenheid van Leidens ramp gedaan (getuige zoo velen als er van zijn uitgegeven) de natie opgewekt, om als een huisgezin van broederen Leiden hulpvaardig hij te staan? Hebben zij niet het levendigst medegevoel aan Leiden’s diepe wonden aan de dag gelegd? – En nu! Waarin heeft dan hun hart in tegenstelling van dat des Konings onedel geslagen?’⁷⁶

Waar Schildrup de volledige emotionele steun vanuit leiders bij de koning legt, vindt de anonieme schrijver dat hij niet de geestelijkheid daar buiten kan zetten. Het is volgens hem niet zo dat de christenleraren door middel van het preken van de ramp als een straf van God de Leidenaren niet willen steunen.

Negatief: de koning komt zijn beloftes niet na

Naast de positieve belichting van de koning omtrent de ramp in de primaire bronnen, is er ook sprake van een negatieve belichting in de vorm van kritiek. Deze kritiek vormt de minderheid in het bronnencorpus, maar is zeker belangrijk om te benoemen om te laten zien dat er geen sprake is van een eenzijdig beeld binnen de politieke dimensie in de onderzochte bronnen. In het manuscript gepubliceerd in *Leiden in den Franschen Tijd* spreekt de schrijver meerdere malen over de koning op een oppervlakkige en beschrijvende manier. Hij heeft vooral oog voor het financiële aspect rondom de ramp en dit komt ook naar voren wanneer hij over de koning praat. Hij beschrijft dat op 8 maart de koning een notificatie afkondigde die bepaalde dat de inwoners van Leiden werden ontzien van het betalen van bepaalde belastingen om zo de slachtoffers van de ramp te ontlasten:

‘den 8 maart liet de koning een notificatie afkondigen, dat de inwoners van Leyden gedurende den tijd van tien jaren, ingegaan met den 5 januari 1807 zouden vrij zijn van haardstedegeld, het meubilair, het personeel of zoodanige andere belasting als deze laatste zoude vervangen binnen de stad Leyden. Zullen ook vrij zijn van het dienstbodengeld, voor zo ver zij niet meer dan 2 vrouwelijke dienstboden houden. Zullen ook mede vrij zijn van patent, doch niet voor vreemdelingen.’⁷⁷

Later in de beschrijving komt de schrijver hierop terug. Inmiddels is de schrijver aangekomen bij de maand november van het jaar 1807, negen maanden na de Buskruitramp. Zijn kritiek is gericht op het verhogen van de belastingen. Waar hij eerder benoemde dat de Leidenaren

⁷⁶ *Leiden’s ramp geen toeval*, 29.

⁷⁷ *Leiden in de Franschen Tijd 1794-1813*. Felix Driessen ed. (Leiden 1913) 43.

werden ontzien van bepaalde belastingen, klaagt hij in het volgende stuk dat de overige belastingen steeds hoger werden:

‘Er was den inwoners van Leyden beloofd, toen het ongeluk op den 12 Januari 1807 gebeurd was, dat wij voor eenige jaren zouden vrij zijn van belasting, maar het was in honderde dingen wel mis; het ongeld, en klapper- en lantaarngeld⁷⁸, daar kwamen zij om in November. Anders beginnen zij daar in Maart om te komen, wat hielp het ons of wij in Maart vrij waren gebleven en wij moesten in November betalen. De koning had het evenwel beloofd en het geld moest er maar komen.’⁷⁹

De laatste zin is duidelijk: de koning had beloofd de Leidenaren te ontlasten van bepaalde belastingen, maar door het verhogen van andere belastingen was daar geen sprake van. De schrijver bekritiseert op deze manier de koning voor het niet nakomen van zijn belofte. Deze tekst is daarom ook een bevestiging van dat de onpopulaire maatregelen die Lodewijk Napoleon nam, het verhogen van de belastingen, niet goed vielen. Ondanks dat de schrijver dus de ramp in Leiden heeft meegemaakt en heeft gezien wat de koning voor de stad heeft gedaan, heeft hij aan het eind van de rit alsnog een negatief beeld te schetsen van de koning.

Conclusie

De analyse van de bovenstaande bronnen laat een zowel positief als negatief geschetst beeld van de koning zien. Daarnaast is er ook een koppeling te maken met het religieuze aspect. De koning wordt beschreven als een vader over het volk en als een voorbeeld voor het volk. Dit zijn twee eigenschappen die belangrijk zijn om te hebben als koning, in ieder geval als de soort koning die Lodewijk Napoleon aspireert te zijn. Het voortkomen van de twee rollen die Lodewijk Napoleon worden toebedeeld in de bronnen die hem positief belichten laat zien dat het ‘positieve beeld’ waar Jensen en Honings over spraken op een brede manier wordt uitgedragen in de hier besproken bronnen. De kritiek op de koning in de bron die Driessen publiceerde laat naast de door Jansen besproken patriottische gekleurde kritiek ook een kritiek zien die direct gericht was op de onpopulaire maatregel van Lodewijk om de belasting te verhogen. Kritiek was dus niet puur gericht op de Franse bezetting in zijn algemeen, zoals Jensen doet blijken vanuit haar analyse van de ramp, maar ook op Lodewijk Napoleon alleen. De anonieme schrijver van het manuscript van Driessen beschuldigt namelijk alleen de koning van het niet nakomen van zijn belofte, maar koppelt dit niet aan een patriottistisch gedachtegoed. Naast de positieve tegenover de negatieve beschrijving van de koning is er nog een koppeling te maken met het Schilderup-debat dat bij het

⁷⁸ Volgens het Historische Woordenboek van het Instituut voor de Nederlandse taal kan ongeld ‘de benaming voor gelden die in den een of anderen vorm als belasting worden opgebracht’ of ‘als benaming voor allerlei onkosten; inzonderheid van schippers’ betekenen. Klappergeld is volgens hetzelfde woordenboek ‘Het geld – de belasting –, van de stads- of dorpsbevolking geheven, tot bezoldiging van den klapper of de klappers (klapperlieden, klapwakers, nachtwachts).’ Voor lantaarngeld kon het Historische Woordenboek geen definitie geven. Via de website van Vereniging ‘De Binnenvaart’ is lantaarngeld een ‘soort belasting die men moet voldoen voor het in stand houden van een havenlicht.’ Alle drie de belastingen hebben betrekking of kunnen betrekking hebben tot de scheepsvaart.

⁷⁹ *Leiden in de Franschen Tijd 1794-1813*, 45.

religieuze aspect ter sprake kwam. De schrijver van het tegenschrift bekritiseert dat Schilderup teniet doet aan de steun en oproep tot samenkomst die verschillende geestelijken in hun preek hebben geuit. Volgens hem zou Schilderup alleen de koning erkennen in dezelfde steun, maar niet de geestelijken.

Conclusie

In de inleiding van deze scriptie is de volgende onderzoeksvraag geïntroduceerd: *Op welke manier wordt de Leidse Buskruitramp geduid in diverse typen schriftelijke bronnen geproduceerd naar aanleiding van de ramp?* Deze vraag is opgesteld vanuit het idee dat een gevarieerder bronnencorpus eventueel een andere duiding van de ramp binnen het religieuze- en politieke aspect kan tonen dan eerder al in de onderzoeken van Lotte Jensen en André Hanou naar voren was gekomen. Daarnaast zou er ook gelet worden op een eventuele connectie tussen de twee aspecten. Deze vraag is vervolgens opgedeeld in twee delen. In het eerste hoofdstuk van de scriptie is het religieuze aspect bekeken met betrekking tot de interpretatie van de ramp als een straf van God. Hieruit is gebleken dat de afwijzing van die interpretatie en het christelijke geloof in het algemeen door Evert Schilderup veel weerklank bood in de vorm van diverse tegenschriften, maar ook in de vorm van werken die Schilderups visie op de ramp juist steunden. De tweedeling in het type bronnen geschreven over de ramp geïntroduceerd door André Hanou, naar aanleiding van onderzoek naar dit debat, is echter meer divers gebleken, dan dat Hanou beargumenteerde, door de toevoeging van andere bronnen. Er is namelijk ook sprake van een afwijzing van de interpretatie als een straf van God in de teksten van Van Geuns en Roemer, maar zij wijzen niet het volledige geloof af zoals de tweeduiding van Hanou wel doet vermoeden wanneer deze interpretatie wordt afgewezen. Dat Hanou deze tweeduiding in de bronnen aan brengt is niet vreemd, aangezien zijn onderzoek vooral gericht is op het Schilderup-debat. Wanneer puur dat debat wordt bekeken, is de tweeduiding wel relevant. Dit benadrukt des te meer dat een gevarieerder bronnencorpus meer inzichten biedt in het onderzoek.

Het tweede hoofdstuk van de scriptie had betrekking tot het politieke aspect, specifiek de rol van koning Lodewijk Napoleon zoals beschreven en ervaren in de diverse aangehaalde bronnen. De bronnen geven zowel positieve als negatieve beschrijvingen. Binnen het positieve gebied zien we dat de koning wordt beschreven als een vader die waakt over zijn kinderen, of juist als een vader die waakt over zijn volk. Daarnaast zien we dat zijn optreden tijdens de nasleep van de ramp, door middel van zowel fysieke, financiële als emotionele steun, beschreven wordt als een voorbeeld. De lof die de koning krijgt, heeft echter ook weer voor commentaar gezorgd binnen hetzelfde debat als ter sprake kwam bij het religieuze aspect en benadrukt een connectie tussen het religieuze- en politieke aspect. Dit positieve beeld van de koning is breder dan Jensen en Honings deden voorkomen in hun analyses van de duiding van de ramp. Ook is er sprake van een negatief beeld, namelijk dat de koning zijn belofte om de Leidenaren te ontlasten van belastingen niet kon houden. Ondanks dat het hier kritiek betreft, is het geen kritiek vanuit een patriottistisch gedachtegoed. Deze kritiek aan puur het adres van Lodewijk Napoleon en niet zozeer op de Franse bezetting in zijn geheel geeft een ander beeld dan dat het artikel van Jensen liet zien, waar juist de patriottistische kritiek werd benadrukt.

In de inleiding werd benoemd dat in de literatuur de derde dimensie binnen het onderzoek belangrijk werd geacht omdat de duiding van rampen en de ervaring daarvan in bronnen een reflectie geven van zowel individuen als de samenleving. Uit de scriptie valt echter in het algemeen te concluderen dat de duiding van de rampen ook een reflectie geeft van de maatschappelijke debatten die op dat moment in de samenleving speelden. Zowel binnen het religieuze aspect als het politieke aspect zijn debatten te ontdekken. Waar dit voor het religieuze aspect vooral gaat over de rol van God in de ramp, maar ook in de wereldgeschiedenis in zijn algemeenheid, gaat het bij het politieke aspect juist om de rol van de koning in de ramp en hoe die geduid moest worden, maar ook om het algemene beeld dat de koning toebedeeld kreeg. De auteurs van de verschillende teksten grijpen in dit geval de Leidse Buskruitramp aan om hun gelijk te krijgen in deze debatten. Er valt voorop te stellen dat deze manier van het gebruiken van de ramp vooral in het geval van het Schilderup-debat te bespeuren valt. Daarnaast kan vanuit deze conclusie benadrukt worden hoezeer het religieuze- en politieke aspect een belangrijke rol spelen binnen de duiding van de Leidse Buskruitramp. De religieuze context, de worsteling tussen een religieuze of een seculaire duiding, en de politieke context, het einde van de Republiek en het nieuwe begin als koninkrijk onder de Franse bezetter, maken de Leidse Buskruitramp een goede case study om vanuit de twee aspecten zoals Janku, Schenk en Mauelshagen beschreven te onderzoeken.

Bibliografie

Primaire bronnen

Arntzenius, R.H., *Dichterlijke tafereel der stad Leijden, in den avond en nacht van den 12den van louwmaand, 1807: uitgesproken in de Maatschappij: voor Natuur- en Letterkunde, in den Hage, onder de zinspreuk: Diligentia* (Den Haag 1807).

Bijzonderheden van Leijdens ongeval. Op den 12 Januarij 1807. Vervat in eenige gemeenzame brieven; verrijkt met een plattegrond van de uitgestrektheid der verwoesting (Amsterdam 1807).

Brans, J.H., *Bespiegeling, over den ramp, en verwoesting van Leyden, op den XII, van Louwmaand, MDCCCVII. Des Namiddags, tuschen vier en half vijf Uuren.* (Leiden 1807).

Bussingh, J.W., *De weldadigheid: Lierzang, ter gelegenheid van de verwoestende ramp, de stad Leyden overgekomen op den 12. van louwmaand 1807* (Leiden 1807).
Callenburgh Baartmans, H.W., *Opmerzaamheid op de stem van Leijden's ongeval, den 12 januarij 1807: benevens gedachten op den dood van mevrouwe de wed. Van Alphen, daarbij omgekomen* (Utrecht 1807).

Enkele notities van een ooggetuige betreffende de buskruitramp van 1807. Historische Vereniging Oud Leiden en Ingrid W.L. Moerman ed. (Leiden 1982).

Holst, Constantijn Pieter, *De "Ramp van Leiden" in de memoires van een niet-Leidenaar.* Vereniging Historische Oud Leiden ed. (Leiden 1955).

Leiden in de Franschen Tijd 1794-1813. Felix Driessen ed. (Leiden 1913).

Leiden's Ramp geen toeval, of Weerklank op den Lierzang van E.S.: Leidens Ramp geene Godsstraf (Haarlem 1807).

Leydens ramp beschouwd, by de ogenblik van het instorten van een aantal gebouwen, veroorzaakt door het springen van een schip met buskruid, op den 12 van louwmaand 1807 (Amsterdam 1807).

Merkwaardige gebeurtenis, voorgevallen binnen Leiden. Op den 12 van Louwmaand 1807. Verrijkt met onderscheidene mengelingen en dichtstukken, hier toe betrekkelijk (Rotterdam 1807).

Provó Kluit, P.W., *Dichterlijke uitboezeming op den ramp der stad Leyden* (Utrecht 1807).

Roemer, J., *Leyden in hare ramp, op den 12 Januarij 1807* (Leiden 1807).

Schilderup, E., *Leiden's ramp, geene Gods-straf* (Amsterdam 1807).

Smits, W., P. Wittings, *Op den algemeenen ramp, der stad Leyden overgekomen, door het springen van een vaartuig, geladen met buskruid: twee dichtstukjes: als eene bijdrage gelezen te Rotterdam, op het genootschap: Verscheidenheid en overeenstemming, op vrijdag-avond 23 januarij 1807* (Rotterdam 1807).

Van Amerom, Pieter, *Een brief van P. van Amerom, student te Leiden, over de ramp aldaar op 12-1-1807*. Historische Verenging Oud Leiden en E.J. Koppeschaar ed. (Leiden 1941).

Van der Hulst, N., *Leydens verwoesting : zangstuk, voor het Zanggenootschap ter spreuk voerende: Tot Gods eer, onder het hoofdbestuur van den hoogerw. heer J. Scharp, S.S. theol. doctor en predikant te Rotterdam* (Rotterdam 1807).

Van Geuns, J., *Bedestond, op den eersten zondag na den ontzettenden ramp der stad Leyden, op den 12 januarij 1807 overgekomen, gehouden in het kerkgebouw der remonstranten, des namiddags ten 2 uren* (Leiden 1807).

Van Linschoten, P.H.A.J.S., *Panakeion aan E.S. dichter van den lierzang: Leidens ramp geene godsstraf. En N.N. schrijver van het werkjen: Zijn alle de christen-geestelijken huichelaars?* (Amsterdam 1807).

Van Voorst, D.C., *Zijn alle de christen-geestelijken huichelaars? Of uitnodiging, tot een mondgesprek, aan de maker van de lierzang, getiteld Leiden's ramp geen gods-straf* (Amsterdam 1807).

Secundaire literatuur

Drees, Marijke Meijer, "'Providential Discourse" Reconsidered: The Case of The Delft Thunderclap (1654)', *Dutch Crossing. Journal of Low Country Studies* 40:2 (2016) 108-121.

Esser, Reingard, Marijke Meijer Drees, 'Coping with crisis: an introduction', *Dutch Crossing. Journal of Low Countries Studies* 40:2 (2016) 93-96.

Haitsma Muller E., 'Rampen en tegenslagen. In de Nederlandse geschiedschrijving van de zeventiende en achttiende eeuw' in: Marijke Gijswijt-Hofstra en Florike Egmond eds., *Of bidden helpt? Tegenslag en cultuur in Europa, circa 1500-2000* (Amsterdam 1997) 43-60.

Hanou, André, 'Sporen van een Kant-debat in 1807', *De Negentiende Eeuw* 32:3 (2008) 161-178.

Hanou, André, 'De ramp van Leiden: eigen schuld?', *Nieuw Letterkundig Magazijn* 24 (2006) 46-52.

Honings, R.A.M., *Geleerdheids zetel, Hollands roem! Het literaire leven in Leiden 1760-1860* (Proefschrift, Universiteit Leiden, Leiden, 2011).

- Janku A., G.J. Schenk en F. Mauelshagen, *Historical Disasters in Context. Science, Religion, and Politics* (New York 2012).
- Jensen, Lotte, 'Disaster upon Disaster Inflicted on the Dutch'. Singing about Disasters in the Netherlands, 1600-1900', *BMGN - Low Countries Historical Review* 134:2 (2019) 45–70.
- Jensen, Lotte, "'See Our Succumbing Fatherland, Overwhelmed by Disaster, Woe and Strife". Coping with Crisis during the Reign of Louis Bonaparte', *Dutch Crossing. Journal of Low Country Studies* 40:2 (2016) 151-164.
- Jourdan, Annie, 'Staats- en natievorming in de tijd van Lodewijk Napoleon. Nederland als "objet de désir"', *De Negentiende Eeuw* 30:4 (2006) 132-146.
- Juneja, Monica, Franz Mauelshagen, 'Disasters and Pre-Industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives', *The Medieval History Journal* 10:2 (2007) 1-31.
- Meier, Mischa, 'Roman Emperors and 'Natural Disasters' in the First Century A.D.' in: Andrea Janku, Gerrit J. Schenk en Franz Mauelshagen, *Historical Disasters in Context. Science, Religion, and Politics* (New York 2012) 15-30.
- Molhuysen, P.C., P.J. Blok, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (Leiden 1912).
- Ponsen, A., "'Delfs Welvaaren" Een analyse van de toedracht van de kruitramp en een poging tot beantwoording van de schuldvraag' in: Arti Ponsen en Ed van der Vlist eds., *Een Fataal Evenement. De buskruitram্প van Leiden in 1807* (Leiden 2007) 45-102.
- Ponsen, A., 'Een fataal evenement. De slachtoffers van 12 januari 1807' in: Arti Ponsen en Ed van der Vlist eds., *Het fataal evenement. De buskruitram্প van 1807 in Leiden* (Leiden 2007) 167-194.
- Quenet, G., 'Earthquakes in Early Modern France. From the Old Regime to the Birth of a New Risk' in: Andrea Janku, Gerrit J. Schenk en Franz Mauelshagen eds., *Historical Disasters in Context. Science, Religion, and Politics* (New York 2012) 94-114.
- Schenk, Gerrit Jasper, 'Historical Disaster Research. State of Research, Concepts, Methods and Case Studies', *Historical Social Research* 32:3 (2007) 9-31.
- Van Zonneveld P., I. Moerman, "'Genadig God! Wat ijslijk kraken!" De Leidse buskruitram্প en de letteren' in: Arti Ponsen en Ed van der List eds., *Een fataal evenement. De buskruitram্প van Leiden in 1807* (Leiden 2007) 143-166.

Internet bronnen

Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland. Deel 3 (1919-1931), https://www.dbnl.org/tekst/bie_005biog03_01/bie_005biog03_01_0191.php (geraadpleegd 1 juni 2020).

Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 6 (1924),
https://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu06_01/molh003nieu06_01_1843.php
(geraadpleegd op 8 juni).

Reformatisch Dagblad 23-01- 2007, sectie Opgemerkt,
<https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/2ef9fa7316734e5842d9af34f266ed30>, (geraadpleegd 3 juni 2020).